

Rozdział III

Ryboły po pomiarze włócznej

Już w XV wieku Ryboły musiały być wsią znacznych rozmiarów, bowiem w II połowie następnego stulecia, po jej przeniesieniu na nowe miejsce, liczyły ponad 80 zagród. Przenoszenie wsi było zapewne operacją rozłożoną na wiele lat. Jak to zazwyczaj bywa, gdy sprawa dotyczy własności ziemi, nie obeszło się też bez społecznych konfliktów.

Nowe usytuowanie wsi wytyczono na północny wschód w odniesieniu do dotychczasowej lokalizacji. W perspektywie miało to doniosłe znaczenie — zarówno dla włościan, jak i administracji królewskiej. Uporządkowano i ujednolicono wygląd wsi. Chaotyczny układ zagród zamieniono w regularną szeregówkę. Wytyczono drogę wiejską i nakazano sytuowanie budynków po jej obu stronach. Ogół nowo wymierzonych gruntów wiejskich podzielono na trzy pola, umożliwiając tym samym wprowadzenie trójpolowego systemu gospodarowania. Taka organizacja wsi spowodowała, że utraciła ona swój służebny charakter, stając się wsią rolniczą, a jej mieszkańcy nie byli już zobowiązani do świadczenia usług na rzecz dworu w zakresie rybołówstwa¹.

Wraz z domami i zabudowaniami gospodarskimi, w miejsce nowej lokalizacji wsi, przeniesiono cerkiew z siedzibą parafii prawosławnej. W 1556 roku król Zygmunt August wydał cerkwi przywilej na posia-

danie dwóch włók ziemi². Grunta, na trzy zmiany, znajdowały się w uroczyskach: *Kosmata Horka, Hlina, na Polach* oraz *Dziki Kut* (uroczysko położone między granicami ploskowską, rybołowską i kaniucką³. Historyczne miejsce *Dziki Kut* to niewątpliwie obecne *Cerkwisko*.

Jak wskazuje przywilej królewski, cerkiew w Rybołach istniała o wiele wcześniej przed pomiara włóczną. Pośrednio mogą o tym świadczyć księgi liturgiczne, jeszcze w XIX wieku przechowywane w parafialnym archiwum w Rybołach. Nikołaj Pokrowski w swoim przewodniku po starodawnych zabytkach guberni grodzieńskiej wspomina o rękopiśmiennym ewangeliarzu datowanym *po krajniej miere, XIV, jesli nie rannieje wieka*⁴. Ewangeliarz ten jest opisany w *Inwentarzu cerkiewnym z 1757 r.: Ewangelia naprestolna in folio pisana w axamit oprawna zielony, na niey naroznikow z osobami Ewangelistow cztery, na szrodku blacha srebrna z osobą Ukrzyzowanego Pana Jezusa, Klauzury dwie srebrne z przyczepkami, na drugiey stronie puklow cztery y Blaszką srebrną*⁵. Tenże *Inwentarz* wspomina o rękopiśmiennej *Prazniei* oraz *Oktoichu*. Niestety, przez autora *Inwentarza* nie zostały odnotowane *Xięgi stare nie zgodne [...] bo to nie zgodne*⁶. Były to zapewne stare księgi prawosławne, których treść nie w pełni odpowiadała łatinizującej się cerkwi unickiej.

Parafia rybołowska, należąca w 1596 r. do diecezji włodzimierskiej, po podpisaniu unii brzeskiej pozostała nadal w gestii swego, wtedy już unickiego, biskupa Hipacego Pocieja. Mimo formalnego przyjęcia unii, cerkiew i nabożeństwa jeszcze przez dziesięciolecia zachowywały prawosławny charakter. Świadczyć może o tym zachowany do dziś siedemnastowieczny *Ślužebnik* z pięknymi zastawkami oraz inicjałami. Należy on do najciekawszych tego typu zabytków sztuki cerkiewnej na ziemiach białoruskich epoki renesansu⁷.

Nie ulega wątpliwości, że na stan duchowości mieszkańców parafii w Rybołach, zarówno przed, jak i po zawarciu unii brzeskiej, wpływał sąsiedni, pod wieloma względami prężny ośrodek Prawosławia w Zabłudowie (w 1569 r. była tam wydrukowana pierwsza na Podlasiu księga cerkiewnosłowiańska *Jevanhielije Uczytielnoje*). Znane są antyunistyczne wystąpienia na soborze w Brześciu protopopa o. Nestora Kuźmicza z Zabłudowa. Cerkiew zabłudowska oparła się naciskom unijnym,

4. Na jednej ze stron rękopiśmiennego *Sluzhebnika* z Rybol z XVII w. widnieją wyobrażenia świętych Kosmy i Damiana

zaś w połowie XVII wieku powstał tam prawosławny monaster. W obrębie parafii zabłudowskiej powstawały nawet nowe świątynie prawosławne: w Folwarkach (*Piatienka*) oraz Patoce. Swe prawosławne oblicze, jeszcze do połowy XVIII wieku, zachowywała cerkiew w sąsiednich Topolanach. Ryboły, mimo tego, że położone w innej niż Zabłudów diecezji i kraju, znajdowały się niewątpliwie w sferze duchowego oddziaływania tego ośrodka. Rybołowski *Sluzhebnik* powstał bez wątpienia pod wpływem kunsztu drukarskiego Iwana Fiodorowa i jego *Jewanhielija Uczytielnoho*. A wydarzenia z lat trzydziestych XVIII

wieku, związane z objawieniem się kultu św. Gabriela Zabłudowskiego, nie mogły nie odbić się szerokim echem wśród pobożnych wiernych parafii rybołowskiej.

Jak wynika z lustracji 1602 roku, obszar gruntów wiejskich na początku XVII w. nie uległ zmianie. Ogólny areal ziemi w Rybołach wynosił 86 włók, z czego pięć włók /trzy wójtowskie i dwie cerkiewne/ zwolnione były od opłat i powinności, pięć było zobowiązanych do płacenia czynszu, natomiast 74 określone zostały jako *pocięte*, gospodarzy zobowiązano do świadczenia pańszczyzny. W innych wsiach struktura gruntów wyglądała następująco: w Wojszkach z ogólnego arealu 46 włók było 42 włóki pocięte, oraz cztery nieużytkowane. Dodatkowo znajdowały się tutaj trzy włóki wybranieckie. W Wojszkach działał wówczas jeden młyn. W Pawłach naliczono 62 włóki pocięte, dwie wójtowskie oraz dwie nieużytkowane. Wieś ta posiadała aż cztery młyny wodne⁸. Macierzystym folwarkiem wójtostwa rybołowskiego i pawłowskiego był Stołowacz.

¹ *Ryboły... Dokumentacja historyczno-przestrzenna wsi dokonana na zlecenie Wojewódzkiego konserwatora Zabytków w Białymstoku*, opr. Zofia Cebulko, Białystok 1985, s. 16. (dalej: *Dokumentacja...*)

² APR, *Inwentarz Cerkwi, Plebanij, Gruntow, Naczynia...* z 1757 r., k. 38.

³ Tamże.

⁴ N. Pokrowskij, *Archeograficzeskaja karta Grodnenskoj guberni*, Moskwa 1895, s. 61.

⁵ APR, *Inwentarz... 1757*, k. 37.

⁶ Tamże.

⁷ M. Nikalajeu, *Palata knihapisnaja*, Mińsk 1994, s.101.

⁸ AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego dz.46, sygn. 146a, s. 56.

⁹ *Dokumentacja...*, s. 17.